

ALEKSANDAR KELEMEN ŠAĆA
Novi Sad 1999

TABAKOVIĆEVA NAGRADA ZA ARHITEKTURU

DaNS

DRUŠTVO ARHITEKATA NOVOG SADA

USTANOVILO JE 1994. GODINE KAO NAJVIŠE PRIZNANJE ČLANOVIMA DRUŠTVA ARHITEKATA NOVOG SADA
ZA IZUZETAN, STVARALAČKI I PREGALAČKI DOPRINOS ARHITEKTURI

TABAKOVIĆEVU NAGRADU ZA ARHITEKTURU

TABAKOVIĆEVA NAGRADA ZA ARHITEKTURU

Tabakovićeva nagrada za arhitekturu, najznačajnije priznanje za arhitektonsko stvaralaštvo koje dodeljuje Društvo arhitekata Novog Sada svojim članovima, ustanovljena je 1994. godine i znak je priznanja jednom od pionira naše moderne arhitekture i istaknutom graditelju Novog Sada arhitekti Đordu Tabakoviću (1897-1971).

Veće Tabakovićeve nagrade za arhitekturu, glasovima prof. dr Svetlane Vuković, Sante Krdžić-Crkvenjakov, Tatjane Vanjifatov-Savić, Zore Mitrović-Pajkić, Pavla Žilnika, Milorada Berbakova, Miodraga R. Jovanovića i Slobodana Jovanovića (predsednika) odlučilo je da se Tabakovićeva nagrada za arhitekturu, u 1999. godini dodeli arhitekti Aleksandru Kelemenu-Šaci, za njegov dugogodišnji aktivan doprinos arhitektonskom stvaralaštву i izuzetne kreativne domete u promovisanju moderne arhitektonske misli u našoj sredini.

Aleksandar Kelemen, diplomirani inženjer arhitekture, Novi Sad
Monografska izložba povodom dodelje Tabakovićeve nagrade za arhitekturu
u 1999. godini
Sportski i poslovni centar „Vojvodina“ Novi Sad, oktobar 1999. godine

Priredivač izložbe: Društvo arhitekata Novog Sada
Autor teksta, koncepcije i kataloga izložbe: Vladimir Mitrović, istoričar umetnosti

Dizajn kataloga: Slobodan Jovanović, arhitekta i Vladimir Mitrović, istoričar umetnosti

Dizajn plakata izložbe: Milan Popov, arhitekta

Postavka izložbe: Evgenije Mikitišin

Štampa: Forma, Novi Sad, Jugoslavija, 1999.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Aleksandar Kelemen". The signature is fluid and cursive, with a large, stylized initial letter.

ALEKSANDAR KELEMEN

Biografija

Aleksandar Kelemen (Kelemen Šandor) je rođen 19. novembra 1924. godine u Bajši. Gimnaziju je završio u Novom Sadu 1943. Diplomirao na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1950. godine kod profesora Dimitrija Leke i Đordja Lazarevića. Radio kraće vreme u Ministarstvu građevina, građevinskom preduzeću „Beton“ u Novom Sadu (1951-52), u Urbanističkom zavodu Vojvodine, sa sedištem u Subotici. U transformaciji projektnih organizacija bio je uključen u rad biroa „Novi Sad“, kao direktor rukovodio projektnim ateljeom „Projekat“ da bi potom, 1963-68 radio u projektnom birou Saveza za fizičku kulturu Vojvodine. Predavao je projektovanje u Građevinskoj srednjoj školi (1968-70), kao projektant radio je u Jugoslovenskom intitutu za prehrambenu industriju, potom u birou „Konstruktor“ i Projektnom zavodu Vojvodine (1973-75) i u SACEN-u do penzionisanja 1986. Dobitnik je Oktobarske nagrade Novog Sada za ukupni stvaralački doprinos posleratnoj izgradnji grada 1985. i Tabakovićeve nagrade za arhitekturu 1999. za celokupno delo.

IZVEDENI OBJEKTI

Administrativne i javne zgrade

- Pokrajinski SUP, 1954. (zajedno sa arh. R. Šekerinskim)
- O.S. Šandor Petefi, 1954.
- Poslovna zgrada „Kvalitet“ (danas Urbanistički zavod Vojvodine), 1957.
- Zavod za socijalno osiguranje, Žitni trg, 1958. i kasnija dogradnja
- Stadion FK „Vojvodina“, 1960. (delimično izveden)
- Nova zgrada SO Subotice, 1960-62. (i enterijer)
- Tehnička škola, Bačka Palanka, 1962.
- Dom kulture „Panonija“, Bajša, 1969.
- Dom kulture „Gorica“, Bačka Topola, 1970.
- Štamparija „Hlas ljudu“, Bački Petrovac, 1971.
- Fakultet za fizičku kulturu, 1972. (delimično izveden)
- Upravna zgrada „Naftagas“, 1975.
- Upravna zgrada „Naftagas“, Zrenjanin, 1978.
- Osnovana škola, Pačir, 1979.

Kolektivne stambene zgrade

- Stambeni objekat ul. S. Milovanova, 1956.
- Stambeni objekat tipa „Kelemen“, 1958. (Novi Sad, Pančevo, Zrenjanin, Bačka Palanka, Bačka Topola)
- Stambeni objekat u ul. Cara Dušana, 1958.
- Stambeni objekat u Almaškoj ulici, 1961.
- Stambeni objekat u Radničkoj ulici, 1961.
- Stambeni objekat na Neimarju, Beograd, 1963.
- Stambeni objekat u ulici Dimitrija Tucovića, 1964.
- Stambeni objekat u ulici Pariske komune, 1969.
- Stambeni objekat na Radijalnom putu, Subotica, 1969.
- Stambeno naselje B. Šarčevića, Subotica, 1969.
- Stambeni objekat na Puškinovom trgu, Subotica, 1970.
- Stambeno-poslovni blok u ulici Cara Dušana, Subotica, 1972-74.
- Stambeni objekat u Platonovoј ulici, 1977.

NEIZVEDENI PROJEKTI

Porodične kuće

- Porodična kuća Dobrosavljev, 1956.
- Porodična kuća Frank, Heidenreichstein, Austrija, 1967.
- Stambena kuća Cseh, Budimpešta i čitav niz porodičnih kuća u Bačkoj Topoli, Bačkom Petrovcu, Bajši, Sremskoj Kamenici, na Paliću, Somboru, Kisaču, Futogu, Gložanu i dr.

Vikend kuće

- Sremska Kamenica, Ledinci, Paragovo, Budva, Tivat, Neum, Crkvenica, Hvar, Pelješac, Postira na Braču i drugde.

Industrijske i poljoprivredne zgrade:

- Fabrika dekorativnih tkanina, Kriva Palanka, Makedonija, 1958.
- Poljoprivredni objekti, Novo Mileševvo, 1979.
- Fabričko postojenje pivare, Brčko, 1980.
- Dehidratorsko postrojenje „Vršački ritovi”, 1981.
- Dehidratorsko postrojenje „Galad”, Kikinda, 1982.

Projekti za crkvu:

- Crkveni dom katoličke crkve na Telepu, 1969.
- Idejni projekat Grko-katoličke crkve u Indiji, 1972.

Adaptacije:

- Dvorca u Bajši za Dom kulture, 1971.
- Poslovna zgrada „Koperativa”, 1985.

Konkursi:

- Konkurs za poslovnu zgradu „Bakar”, 1954. II nagrada
- Konkurs za poslovnu zgradu, 1958, I nagrada
- Konkurs za zgradu opštinskog sreza, Subotica, 1959.
- Jugoslovenski konkurs za stambeni blok, Novi Beograd, 1970. otkup
- Konkurs za urbanističko rešenje centra Bačke Topole, 1973., I nagrada (koautor ing. Jožef Tot)
- Pozivni konkurs za administrativnu zgradu „Integral”, Subotica, 1975. I nagrada (saradnik, arh. Mika Krnjački)

Neizvedeni projekti:

- Zatvoren bazen Fakulteta fizičke kulture, 1972.
- Rekonstrukcija stadiona FK „Vojvodina”, 1971, 1978.
- Silos sa mlinom za kukuruz, Vrbas, 1980.
- Zgrada remonta „TAM”, 1982.

Objekti za koje nije navedeno mesto nalaze se u Novom Sadu.

ARHITEKTA ALEKSANDAR KELEMEN

Arhitektura u Jugoslaviji nastala u prvoj posleratnoj deceniji nije dugo robovala sovjetski principima uvezanim iz Sovjetskog Saveza zajedno sa novim društvenim uređenjem. Prelomni trenutak za razvoj domaće arhitekture bio je Dubrovačko savetovanje arhitekata (1950), koje je podstaklo procvat individualizma i povratak autorskom pristupu arhitektonskoj praksi. U anketama sprovedenim ranih pedesetih, arhitekti su jasno definisali svoje zahteve i polja budućeg delovanja: rehabilitacija arhitekte - stvaraoca, koji je trebao da zameni dotadašnjeg arhitektu - činovnika; tvrdnja da je arhitektura bila i treba da bude deo likovnog stvaralaštva bila je ujedno i poziv za studiozniji i moderniji način školovanja samih arhitekata. Dakle, već od 1950. godine, domaći arhitekti su zajedno sa investitorima oličenim skoro isključivo u državnim institucijama, od banaka i industrije do armije, veoma brzo prihvatali visoki posleratni arhitektonski modernizam. Tokom naredne decenije, pojavio se čitav niz autora, tzv. beogradске škole, čija su dela obeležila te rane godine domaće posleratne arhitekture.¹⁾

Vezana čvrsto za društvenu praksu naša je arhitektura u drugoj posleratnoj deceniji predstavljala mešavinu investitorskih želja (i naredbi) i trenutnih interesovanja arhitekata za istraživanje novih formi i materijala, sa pogledom svesno usmerenim ka tokovima zapadne arhitekture. Posebno je, u sećanjima arhitekata ostala upamćena berlinska izložba Interbau (1957) koja je bila prilika da se na jednom mestu vide nova dela klasične moderne arhitekture, Kurbizjea, Gropiusa, Alta, Nimajera i drugih. Istraživačke aktivnosti na polju proučavanja posleratnih pojava u domaćoj arhitekturi bile su plodne; većina pojava, pojedinaca i dela bila su uglavnom primećena i naznačena uprkos zaboravima i našoj sklonosti da se sećamo delimično i selektivno, mada je njihova valorizacija još uvek otvoren proces.²⁾

U Novom Sadu i Vojvodini u to vreme počinje da deluje druga generacija autentičnih arhitektonskih stvaralaca koji su, za razliku od prethodne generacije arhitekata škолованиh u Beču, Budimpešti, Pragu i Berlinu, studije arhitekture pohađali u domaćim univerzitetским centrima, Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, od koji se ističu bračni par Đorđević, Milena i Sibin, Aleksandar Kelemen, Imre Farkaš i dosadašnji dobitnici Tabakovićeve nagrade za arhitekturu: Pavle Žilnik, Miroslav Krstonošić, Tatjana Vanjifatov-Savlin, Zora Mitrović-Pajkić te drugi arhitekti koji su studije pohađali tokom

pedesetih godina (Milan Matović, Slavko Odavić, Láslo Siladi, Bora Radusinović i dr.). Po završetku školovanja Kelemen kratko radi u Ministarstvu građevine. U Novi Sad se vraća 1951. godine i započinje karijeru koja će prvenstveno biti vezana za Novi Sad i Suboticu. Prva javna građevina koju Kelemen projektuje (zajedno sa arh. Ristom Šekerinskim) u Novom Sadu bila je zgrada Pokrajinskog SUP-a 1954. godine. Od zamišljenog jedinstvenog kompleksa koji je uključivao više namenskih objekata izведен je samo onaj glavni, sa prizemnim aneksom. Masivna slobodnostojeća zgrada postavljena na ugлу ulice Pap Pavla izvedena je u armirano-skeletnom sistemu. Stubovi prizemlja protežu se kroz dve etaže dok je fasadno platno isprekidano plitkim betonskim ispustima u doslednom ritmu. Sličnu shemu Kelemen će povremeno koristiti i u nekim kasnijim projektima kao konstruktivno-estetsko rešenje.

Jedan od prvih modernih posleratnih školskih objekata u Novom Sadu bila je osnovna škola Šandor Petefi, građena između 1954-56. godine. Izrazito funkcionalna, građena standardnim materijalima, škola je od novosti donela veće zastaklene površine i učionične traktove izvedene u tzv. Rotovom sistemu bilateralnog osvetljenja. Kelemen je i kasnijih godina projektovao i dogradivao niz manjih školskih objekata na teritoriji Vojvodine. Njihova zajednička karakteristika je jednostavnost izraza i standardna građevinska produkcija. Na projektu za Tehničku školu u Bačkoj Palanci iz 1961. pored već upotrebljenog Rotovog sistema, Kelemen u objekat kao novost uvodi preostrani, pokriveni atrijum i amfiteatralno rešene kabinete kao i u školi u Pačiru. Od materijala uglavnom su prisutni opeka i beton, u manjoj meri staklo i čelik. Dva najvrednija objekta koja Kelemen projektuje u Novom Sadu u drugoj polovini pedesetih godina su poslovna zgrada preduzeća Kvalitet i Zavod za socijalno osiguranje, projektovani i građeni između 1957-59. godine. Na žalost, zgrade su ostale nezapažene u našoj ondašnjoj kritici i kasnije istoriografiji. Oba objekta rani su primeri posleratnog modernizma u kojima su likovni i estetski problemi tretirani uporedo sa funkcionalnim i konstruktivnim. Obe građevine ujedno će potvrditi internacionalnu orijentaciju u domaćoj arhitekturi ostvarenu prvenstveno novom arhitektonskom estetikom i savremenim načinom gradnje u kome dominira beton, čelik i staklo. Zgrada preduzeća Kvalitet - vojna konfekcija sa stambenim aneksom - u Železničkoj ulici, jedan je od prvih objekata na području Jugoslavije gde je primjenjen sistem

viseće staklene zavese. Skeletna konstrukcija je armirano-betonska, sa međuspratnim krstasto armiranim pločama. Prizemlje je zamišljeno kao poslovni prostor, na spratu su, prvo bitno, bile smeštene kancelarije dok je ostali deo građevine bio namenjen za proizvodnju i šivenje vojne galanterije. Čitav unutrašnji prostor projektovan je kao deljiv i promenljiv. Pročelje nekog objekta često je ne samo dominantno već jedini za-stupnik arhitekture. Na zgradi Kvalitet velika kasetirana staklena površina koncipirana kao uvećani ugaoni erker, postavljen na glavno telo zgrade, direktno je u vezi sa tadašnjim kretanjima u svetskoj arhitekturi. Niži stambeni trakt još više dinamizira uličnu fasadu. Čitav blok je efektno uobličen sa isturenom staklenom zavesom matiranih parapeta i poštuje visinske vence susednog objekta. Ni danas zgrada bivšeg Kvaliteta nije izgubila ništa od svoje originalnosti i svežine, sem zamagljenih prozora i ostarele metalne konstrukcije. Danas je tu smešten Urbanistički zavod Vojvodine.

Ako se zgrada Kvaliteta izgledom može vezati za neke rane Gropiusove industrijske objekte, a po ideji za Roeov sistem zidova-zavesa, Zavod za socijalno osiguranje po duhu neodoljivo podseća na Kurbizijeov pariski Pavilijon švajcarskih studenata. Zavod je slobodnostojeća, sedmospratna građevina ovalnog oblika podignuta u armiranobetonskom skeletu. Silueta zgrade, snažne plastičnosti dugih linija punih i praznih volu-mena, dominira okolinom sa prizemnim porodičnim kućama. Zgrada dostojanstveno izrasta iz tla, mada ne počiva samo na stubovima. Masivni udvojeni stubovi, slobodni i dominantni na pročelju, u konstruktivno-estetskoj su funkciji pridržavajući dva para dosećih stubova. Uramljena fasada završava se uvučenom pokrivenom terasom, hori-zontalnost je potencirana spojenim otvorima (od kvalitetne hrastovine) i punim površinama koje se u ritmu smenjuju. Doživljaj ove upravne zgrade predstavlja doživljaj monumentalne skulpture čime nadmašuje svoju običnu i znakovnu utilitarnost.

Podizanje Zavoda značio je radikalni rez u nasleđenom ambijentu starog Žitnog trga. Svojim izgledom, značajem, i finom, neokrnjenom elegancijom, objekat će vremenom poprimiti spomenička svojstva kao arhitektonski simbol svoga doba.

Kolektivno stanovanje na području Novog Sada i Vojvodine ima dugu tradiciju. Već na kraju XIX veka pojavljuju se veće prizemne kuće, podeljena na više manjih stambenih jedinica, gradene za radnike i njihove porodice. U Novom Sadu ostalo je nekoliko objekata koji svedoče o prvim stambenim kućama za kolektivno stanovanje (u ulici S.

Vukovića, L. Gala, J. Rajića i dr.). U prvim decenijama XX veka, po ugledu na peštanske uzore u Novom Sadu i ostalim gradovima Vojvodine pojavljuju se prve višespratne stambene palate zatvorenog tipa, gradene u stilu secesije. Od 1930, kada domaći arhitekti preuzimaju internacionalni bezornamentalni stil moderne, zgrade za kolektivno stanovanje - tzv. činovničke i rentierske - postaju, shodno zakonskim propisima, u volumenu veće, dok su same stambene jedinice koncipirane nešto ekonomičnije i jasnije. Već tada se pojavljuju školovani domaći graditelji koji se bave skoro isključivo projektovanjem i gradnjom stambenih zgrada (Cocek, Kaćanski, Pakvor, Tabaković). Posle rata, naročito početkom VI decenije, naglo narasta potreba za stambenim prostorom. Čitavo društvo, građevinska preduzeća i arhitekti našli su se pred novim zadatkom: napraviti što ekonomičnije stambene zgrade.

Posleratna gradnja stambenih zgrada bila je haotična a pojava jedinstvenih koncepata izgradnje zapažena je samo tamo gde je čitavo naselje postavljeno u isti mah. Norme za projektovanje stanova i izvođenje same gradnje nisu predstavljale nikakav dopri-nos u pogledu dobrih rešenja, jer nisu bile u dovoljnoj meri kompleksne. Još uvek uske mogućnosti u pogledu materijala i tehničke opreme davale su našim tlocrtima težak i neokretan karakter, pisalo je u prvom broju ljubljanskog Arhitekt-a, 1951.

Svesno zanemarujući estetski sastav dela, Kelemen sredinom pedesetih godina počinje da projektuje tipske stambene zgrade ("Kelemen" i Almaški tip) koncentrisan na stvaranje funkcionalnijih stanova za „običnog čoveka i njegovu porodicu". To su zgrade tipskih etaža sa mirnim i neupečarljivim fasadama i većim brojem stambenih jedinica, uglavnom jednosobnih i dvosobnih (od 35 do 51 m²). Stanovi tipa „Kelemen" i Almaški, nezvanično nazvani po autoru i prvoj zgradi podignutoj u Almaškom kraju, gradeni su širom Vojvodine u oko 1500 primeraka (Detelinara u Novom Sadu, Pančevo, Zrenjanin, Bačka Palanka, Bačka Topola). Kombinatorika stambenih jedinica bila je za Kelemena glavni zadatak i u kasnijim projektima. Stambena zgrada u novosadskoj ulici Cara Dušana, nedavno povišena za dve etaže, iz 1958. godine, slo-bodnostojeća građevina svedenih, pravih linija sa uvučenim balkonskim ložama, am-bлемski je primer arhitekture svoga doba. Sličnu zgradu, sa nešto manje stanova, Kelemen je projektovao u beogradskom Nelmaru.

Stambene jedinice iz ovog perioda, a i kasnije, Kelemen je osmišljavao potpuno za-

ronivši u život obične gradske porodice: stanovi su koncipirani lako i neusiljeno, sadržaji kao i sobe su razdvojeni poštujući privatnost korisnika. Desetospratna stambena zgrada u Radničkoj ulici iz 1961. nastavila je pravolinijsku orientaciju Kelemenovih prethodnih stambenih zgrada. Masivna po korpusu, zgrada je smeštena u prostrano dvorište bloka. Stanovi su ponovo izrazito funkcionalni, ovog puta nešto prostraniji, sa mogućnošću naknadnog pregrađivanja. U projektima za soliterske kule, sa kraja šezdesetih, u Novom Sadu i Subotici, autor će pratiti trend intenziviranja korišćenja gradske teritorije. I sama tehnička oprema stambenih kuća (solitera) obimnija je i suptilnija od opreme longitudinalne zgrade. Pored svog naglašenog identiteta ovi objekti su postali sastavni i nedeljivi deo urbanog pejzaža Novog Sada i Subotice. Sredinom pedesetih godina Kelemen je dobio priliku da projektuje porodičnu kuću za investitora širih intelektualnih nazora. Pokazalo se da zajedno sa nadahnutim i slobodnim arhitektom poručilac može da dobije porodični dom kao nesvakidašnje arhitektonsko delo. Visokoparterna i slobodnostojeća kuća, ravne krovne konstrukcije sa otvorenom terasom, zidana je od opeke koja je kao topli i vizuelno upečatljiv materijal vešto suprotstavljena uvećanim otvorima, punim fasadnim površinama i delovima izvedenim od sirovog betona. Ova prostrana i funkcionalna kuća nastavak je bogate tradicije gradnje modernih porodičnih kuća i vila iz prve polovine XX veka. Od kasnijih projekata ističe se kuća Frank (1967) te kuće porodica Tot u Bačkoj Topoli i Lekar i Sabo u Bačkom Petrovcu, nastale sredinom sedamdesetih godina. U velikom Kelemenovom opusu porodičnih i vikend kuća primetno je poštovanje klimatskog područja i tradicija lokalnih materijala.

Tokom iste decenije Kelemen je uspešno učestvovao na više javnih arhitektonskih konkursa u Novom Sadu i Subotici. Visokoocenjeni konkursni radovi za administrativne zgrade u Novom Sadu (1958) i, posebno, u Subotici (1959) bili su rezultat istog misaonog procesa koji je kulminirao na zgradbi nove SO Subotice.

Rad na projektu za novu Skupštinu opštine Subotice Kelemen je započeo još krajem pedesetih godina, dok je sama gradnja i uređenje objekta trajalo između 1960-64. godine. Po rečima samog autora odlučujuću podršku projektu dali su velikani domaće moderne arhitekture, Dragiša Brašovan i Đorđe Tabaković, koji su bili konsultanti opreznih investitora, kao i ing. Laslo Bala. Nova skupštinska zgrada zamišljena je kao

desetospratna administrativna kula armirano betonskog skeleta sa spratnim aneksom. Prostrani trg sa manjim razlikama u nivoima parterno je osmislio sam Kelemen. Zgrada je predstavljala veliku novost u gradnji opštinskih središta u čitavom regionu, a u isto vreme, i nastavak tradicije da se gradske kuće podižu u aktuelnim arhitektonskim stilovima svoje epohe. Ubrzo po izgradnji zgrada je postala novi graditeljski simbol Subotice. U konzistentnom likovnom sistemu, naglašenog vertikalizma i pravolinijske orientacije potpuno u duhu savremenog arhitektonskog trenutka, osećale su se ideje i poruke daleke Brazilije Koste i Nimajera. Mada je već bilo jasno da je modernistička monotonija obezvredila prvo bitnu originalnost i spektakularnost, zgrada je funkcionalno donela niz novosti: od čiste dispozicije radnih prostora i komunikacija administrativne kule do jasno koncipiranog i nemametljivo zamišljenog enterijera čiji je autor sam Kelemen. Ni pre ni kasnije on se neće baviti projektovanjem enterijera za svoje objekte. Prostrani aneks, sa velikom skupštinskom salom i još dve manje, topлом vezom je spojen sa administrativnom kuhom koja je završena poluotvorenom terasom i vertikalnom betonskom partijom. U prizemiju kule postavljeni su stubovi kružnog preseka dok su ulazni delovi nemametljivo naglašeni. Prozori kao simbolični otvori u spoljni svet, njihov raspored i materijal od čega su napravljeni, često su nosilac likovne kompozicije i konačne slike građevine. Fasada subotičke opštine je svedena na stakleni omotač sa parapetima od Pankolora, crnog stakla, koji je prvo primenjen na ovom objektu kod nas. Zgrada SO Subotice najreprezentativniji je Kelemenov objekat.

U Subotici, Kelemen je prisutan i posle podizanja nove zgrade Skupštine opštine. Krajem šezdesetih, projektovače više stambenih zgrada, na Radjalnom putu i Puškinovom trgu, gde će i dalje razvijati ekonomičnost stambenog prostora upotrebo stambenih predoblja, razdvajanjem sadržaja i drugim. Godine 1972, Kelemen će u Subotici dobiti veoma sadržajan i obiman projektni zadatak. Trebalo je zavtoriti jedan gradski blok smešten u samom jezgru istorijskog centra. Radovi na ovoj velikoj interpolaciji trajali su do 1974. Masivni stambeni objekat - prizemlje, mezanin, četiri etaže i mansarda - stereometrijske forme jakog krovišta, potpuno je uskladen sa okolinom i lokalnom graditeljskom tradicijom. Fasadni venci, struktura krova, pa čak i pojedini arhitektonski detalji ukrasa obližnjih zgrada, vešto su modifikovani i preneti na novi

objekat. Likovni kontakt sa okolinom upotpunjeno je otvaranjem manjeg trga i sruštanjem spratnosti drugog interpoliranog objekta poslovne namene. Širok i raznolik program za oko pedeset stambenih jedinica ($45\text{-}90 \text{ m}^2$), predstavlja vrhunac u Kelemenovoj karijeri projektanta stambenih objekata.

Krajem šezdesetih godina Kelemen će izvesti i dva projekta za potrebe crkve, Grkokatoličku crkvu u Indiji i Crkveni dom Katoličke crkve na Telepu. Arhitektura hrama u Indiji bila je srodnna strujanjima u savremenom sakralnom graditeljstvu. Hram je izveden od opeke sa betonskim serklažama, perforacije su vešto izvedene sa stilizovanim detaljima otvora, dok je kupola koncipirana tradicionalno, oslanjajući se na starovizijske uzore. Odvojen zvonik dat je u armiranom betonskom skeletu. Crkveni dom na novosadskom Telepu trebao je ličiti na sam hram koga je projektovao arh. Mihajlo Plavec (1879-1944.), posle pobjede na konkursu (1929). Kelemen je poštujući želje crkve Dom zamislio u duhu hrama, počevši od materijala, karakteristične crvene opeke, pa do nekih ukrasnih detalja, dajući objektima jedinstvenu celinu.

Stadion FK „Vojvodina“ obnovljen je i dograđen 1961. godine po Kelemenovim projektima koji su, potom, delimično izvedeni. Tom prilikom na zatečenim delovima starog stadiona izgrađene su velike tribine. Projektima za stadion Kelemen se vraća i kasnije, tokom 1971. Kelemen izraduje dodatne planove za pokrivanje stadiona. Neke konstruktivne ideje sa ovog plana i danas deluju veoma atraktivno: sistem stubova koji čeličnim štapovima pridržavaju krovnu konstrukciju predviđenu za čitav prsten gledališta. Kao i kasniji planovi ni ovi nisu nikad izvedeni.

Dom kulture Gorica u Bačkoj Topoli iz 1970. svojim dvojnim sadržajem - prizemlje obdanište, sprat Dom kulture - bio je novi izazov za već etabriranog graditelja. Mada je minijaturni plac sa kaskadnim padom bio otežavajuća okolnost, Kelemen je uspeo da stvari objekat razudene osnove iz dva nejednaka korpusa koji dominira okolinom. Zgrada je građena od žute opeke sa betonskim serklažama i kombinacijom dvovodnih i jednovodnih krovnih površina. Balkoni na Domu povezuju enterijer i eksterijer, dajući objektu skladnu plastičnost.

Fakultet za fizičku kulturu u Novom Sadu bio je zamišljen iz dva segmenta: školskog objekat sa učionicama i administrativnim delom, i zatvorenog bazena od čijeg se izvođenja kasnije odustalo. Izvedeni objekat (1973-74) sa velikom salom u središnjem

delu i dve manje - okolo se nižu kabinet - jednostavne je strukture i kompozicije. Fasade su izdeljene betonskim ispustima, a parapetna polja izvedena su od opeke. Bazen je trebalo da bude kružne osnove, armirano-betonske konstrukcije sa betonskim skeletom koji bi služio kao osnova krovnog pokrivača.

Na mestu današnje zgrade Naftagasa, u ulici Maksima Gorkog, nalazila se nekada zgrada Jevrejskog utočišta za stare i siročad, koju je projektovao arh. Nikola Handler (1890-1932), tokom 1931. godine. Tačnije, zgrada je tokom 1975-76. nadograđena za dva sprata i potkrovље po Kelemenovim projektima. Dobar položaj objekta, te nejednakni traktovi postavljeni prema bočnim ulicama, zahtevali su specifičan i jedinstven tretman sa tri ulična pročelja. Kelemen je, dajući potpuno novu sliku objekta, poštovao koncepciju prethodnog i tako stvorio jedno moderno - po duhu „neoklasističko“ - delo na kome je prisutan uticaj arhitektonskog brutalizma ranih sedamdesetih godina. Preko spoljne opne gradevine, Kelemen je, oslanjajući se na prvo bitan raster, postavio ukrasni skelet izveden u sirovom betonu. U nadograđenim etažama betonski skelet ima konstruktivnu ulogu dajući fasadama jedinstvenu formu. Ova viseća konstrukcija uključuje i povezuje neke od uobičajenih delova arhitektonskog ukrasa: frontone, ramove otvora i parapete. Položaj i raster otvora ostao je nepromenljiv, dok novi nisu otvarani. Ritam pročelja prethodnog objekta ponovljen je i obogaćen upotrebom betonskog skeleta kao glavnog elementa likovnog ukrasa. Tako je stvorena upečatljiva igra visećih betonskih elemenata i senki. Razumevanjem i dobrom voljom projektanta zgrada je zadržala mnoge jevrejske simbole kao uspomenu na jednu humanu instituciju.³⁾

Administrativna zdraga Naftagasa nalazi se u neposrednoj blizini klasičnih arhitektonskih dela novosadskog modernizma: vile Mirić ("Gorenje"), arh. Lazara Dunderskog (1881-1952) iz 1931. i vile Gutman, arh. Danila Kaćanskog (1895-1963) iz 1936.⁴⁾

Između 1977-79. Kelemen je projektovao svoju poslednju stambenu višespratnicu, u Platonovoј ulici, i upravnu zgradu Naftagasa u Zrenjaninu. Zajednička karakteristika ovih objekata je upotreba opeke koju Kelemen kao autentični graditeljski materijal koristi još od ranih dana umereno i nemetljivo. Stambena zgrada u Platonovoј ulici uspela je interpolacija u kvartu izgrađenom između dva svetska rata. Uklapljena u ambijent okolnih objekata modernog stila - susedna je nekadašnja palata

Jugoslovenskog dnevnika, arh. Đorda Tabakovića iz 1935. - zgrada kao da je preuzeila neke od idejnih postulata moderne, čist likovni izraz, plastičnost materijala, ravna krovna konstrukcija i drugo.

Između 1979-86., kada prestaje sa aktivnom projektantskom praksom Kelemen projektuje isključivo objekte za potrebe industrije i poljoprivrede. Na poljoprivrednom dobru u Novom Mileševu primeniće konstruktivne novine od lameliranog drveta, da bi potom projektovao velika dehidratorska postrojenja u Kikindi i Vršačkim ritovima. Posebno je zanimljiv silos sa mlinom za kukuruz u Vrbasu, koji je ostao neizveden. Ovaj standardni poljoprivredni-industrijski objekat pleni svojim volumenom a arhitektonski detalji, kao vodotoranj, ukazuju da se Kelemen i dalje kvalitetno angažovao na projektovanju jednog od svojih poslednjih objekata.

"Bez dobrih saradnika - ništa". Ova Kelemenova izjava podseća da je u savremenoj arhitekturi timski rad postao neophodnost. Od saradnika koji su povremeno radili sa Kelemenom pomenimo arh. Lasla Siladija i Marka Malikića, kao i tehničare Natašu Izrailevski, Andriju Balenovića, Kseniju Babić i druge.

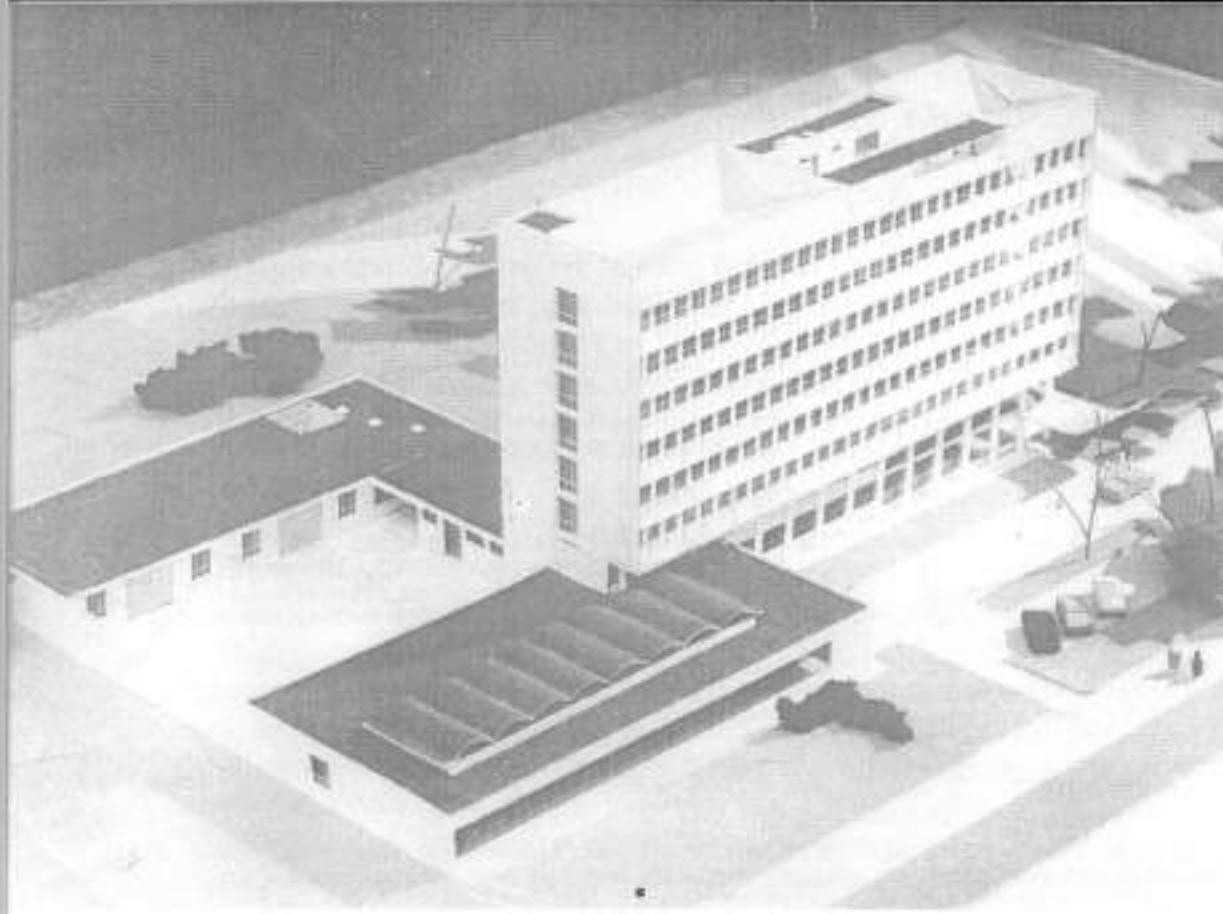
Stvaralački opus arh. Kelemena po obimu je impozantan a po kvalitetu karakterističan za arhitekturu s početka druge polovine XX veka. Kelemen se u karijeri nije plašio promena. Tako je i sam menjajući projektne organizacije i biroje, često specijalizovane za posebne vrste graditeljstva, modifikovao i svoja arhitektonska načela koja su bila i ostala u službi čoveka. „Funkcija, konstrukcija, estetika”, reči su arhitekte koje, po rasporedu, predstavljaju njegov stvaralački moto.

Izrazit autorski pristup i intenzivan troipodecenjski projektantski rad savremenog i dobro obaveštenog arhitekte bio je okrenut potrebama čoveka, građanina, i njegovoj porodici. Kelemen se posebno istakao velikim brojem stambenih zgrada i porodičnih i vikend kuća u kojima je uspeo da na najracionalniji način reši stambene probleme jugoslovenskih porodica. I u projektima javnih zgrada ta humana nit izbija u prvi plan; sa Kelemenovim delima korisnik se lako upoznaje i dobro slaže. Uz redovno održavanje niz Kelemenovih dela ostaće da svedoči o aktuelnom arhitekti jedne evropske regije koji gradi u internacionalnom stilu kombinujući ga sa lokalnim osobnostima vojvodanskog prostora.

Vladimir Mitrović

Napomene:

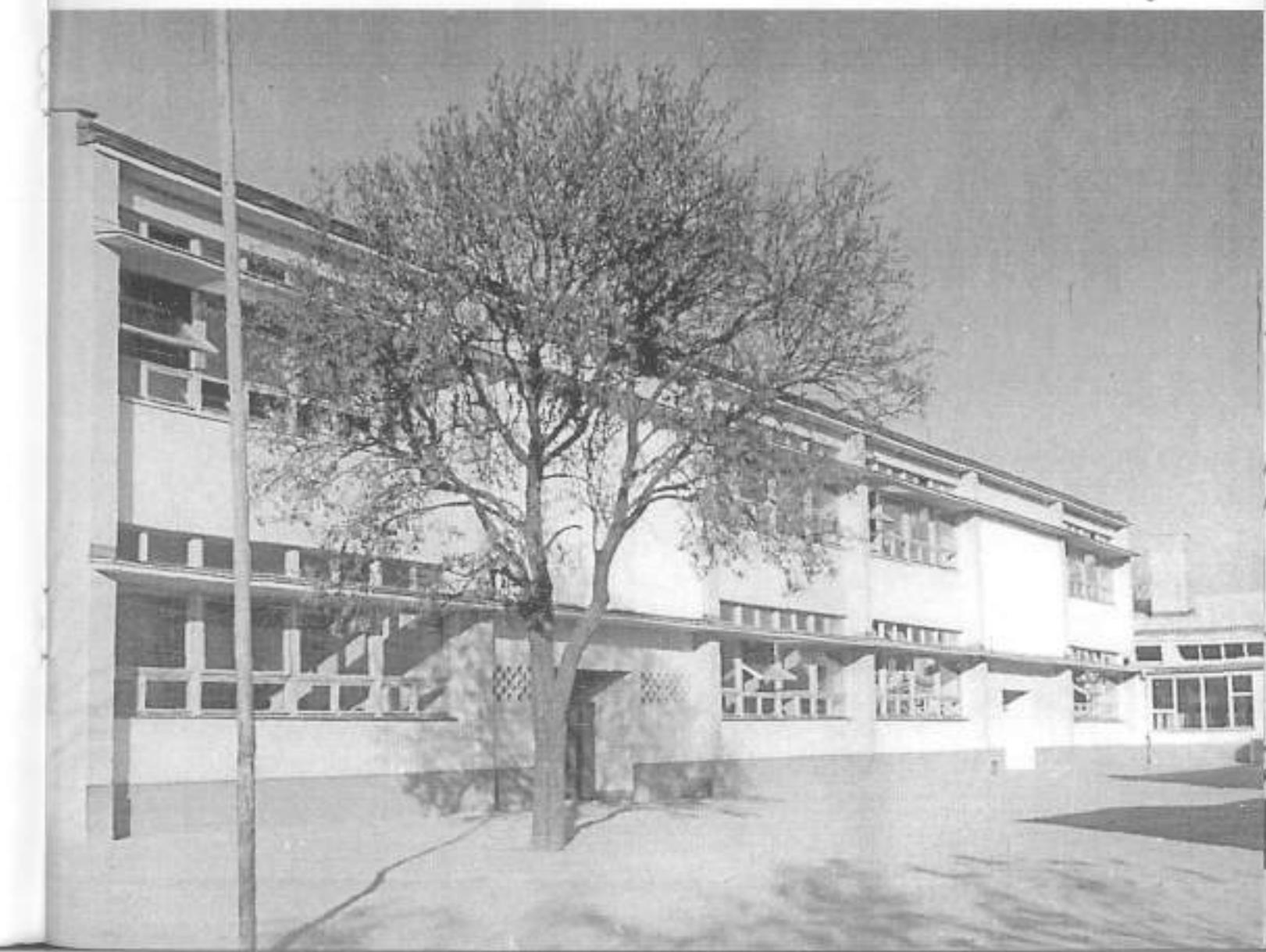
- 1) Milrad Macura (1914-1989): Vojna štamparija iz 1950-53; Aleksej Brkić (1922-1999): Poslovna zgrada Hempro na Terazijama iz 1953-58. I, posebno, zgrada Socijalnog osiguranja iz 1958-59; Ratomir Bogojević (1912-1963); Dom štampe iz 1958; Vladeta Maksimović (1910-1994): Banka na Terazijama iz 1958. I drugi
- 2) Pored nekoliko pregleda domaće posleratne arhitekture i kataloga izložbi za propagiranje arhitekture bili su nezaobilazni i arhitektonski časopisi koji su, redovno u svojim sredinama, pratili zbiljanja u arhitekturi u periodu između 1950-1990:
Contemporary Yugoslav Architecture, katalog Izložbe, Ljubljana 1959. (na engleskom, srpsko-hrvatskom i slovenačkom); Mihajlo Mitrović, Savremena srpska arhitektura, katalog Izložbe MSU, Beograd 1968; Zoran Manević (ur.), Srpska arhitektura 1900-1970, MSU, Beograd 1972; V. N. Belousov, Sovremenna arhitektura Jugoslavii, Moskva 1973. (drugo izdanje 1986); Mihajlo Mitrović, Novija arhitektura Beograda, Beograd 1975. (srpsko i englesko izdanje); Mihajlo Mitrović, Sve je arhitektura, Beograd 1989. (srpsko i englesko izdanje); Ivan Straus, Arhitektura u Jugoslaviji 1945-1990, Sarajevo 1991; Aleksej Brkić, Znakovi u kamenu - srpska moderna arhitektura 1930-1980, Beograd 1992; Graditeljstvo u Srbiji, Beograd 1997. (srpsko i rusko izdanje).
Časopisi: beogradski Pregled (1954-1956) i Arhitektura Urbanizam (1959-1971; 1974-1988; 1998.), ljubljanski Arhitekt (1951-1963, kada se spaja sa Sirtezom), zagrebački Arhitektura (1947) i Čovjek i Prostor (1954), sarađevski Arh (1963-1973) te kratkotrajni novosadski Biltén Saveza arhitekata Srbije (1963-1964). Za posleratnu arhitekturu u Vojvodini nezaobilazne su periodične izložbe i katalozi u kojima su dati preseci stvaralaštva arhitekata sa područja Vojvodine (Novi Sad 1962. a potom u Sremskoj Mitrovici 1977, 1981, 1985, 1989. i 1993.) kao i časopis DaNs (1982).
- 3) Pavle Šozberger, Novosadski Jevreji, Novi Sad 1998: 96.
- 4) O delovanju ovih novosadskih arhitekata detaljnije: Vladimir Mitrović, Lazar Dunderski, prvi novosadski arhitekta moderne, Gréda za proučavanje spomenika kulture Vojvodine XVIII, Novi Sad 1996. I isti, Novosadski neimar Danilo Kačanski, Grada za proučavanje spomenika kulture Vojvodine XX, Novi Sad 1999.

1

2

3

6

4

5

7

8

9

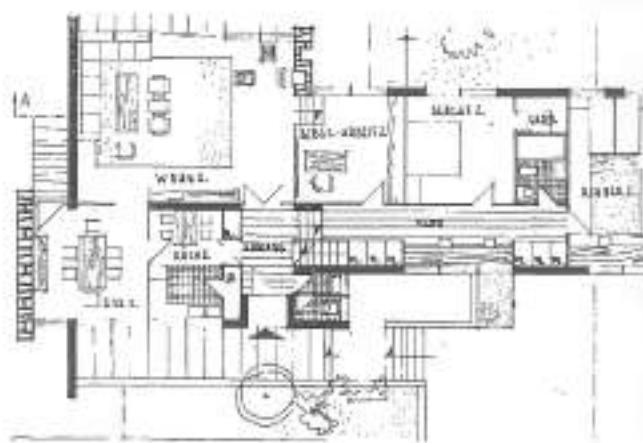
11

10

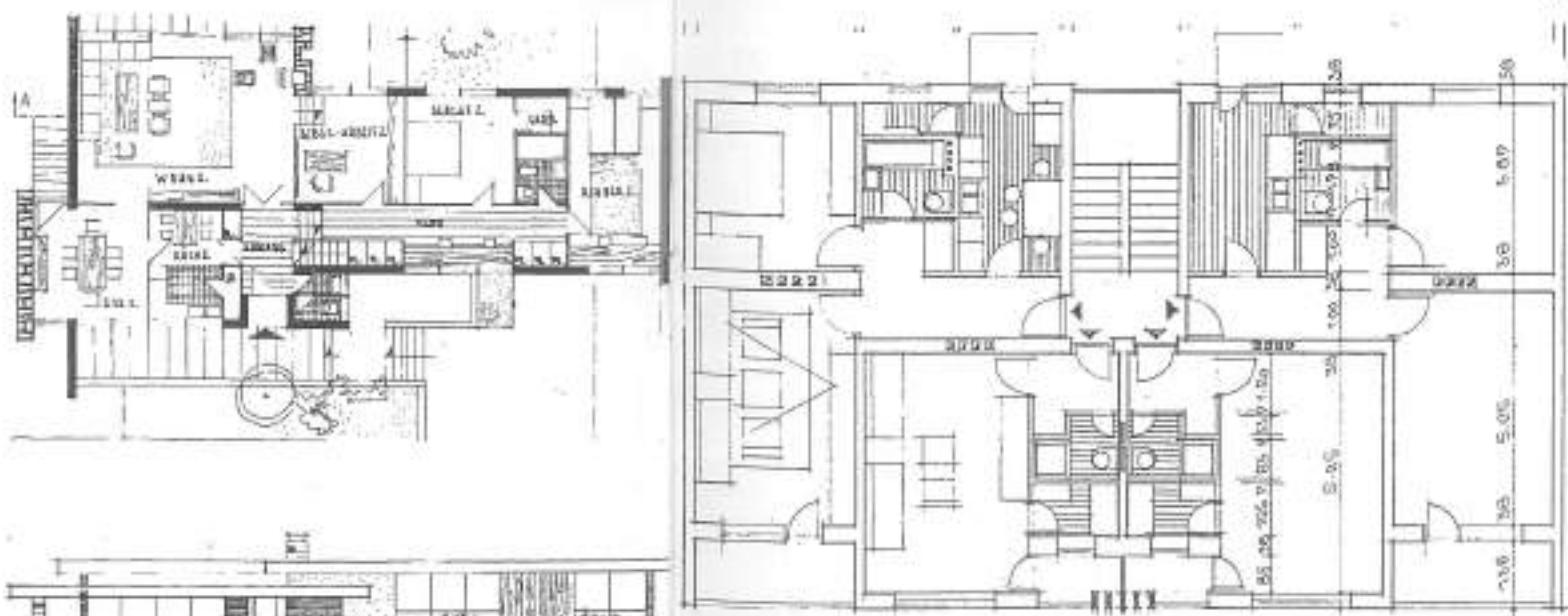
12 13

14

15

16

17

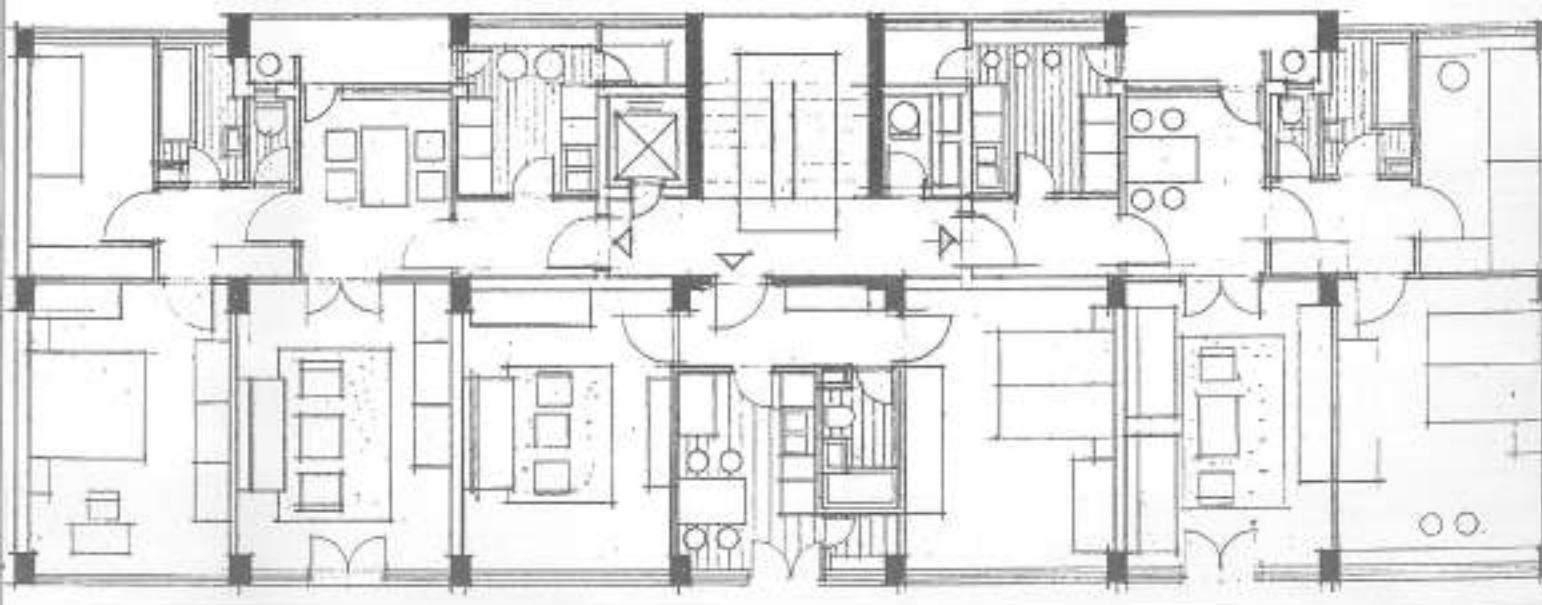
18

19

20

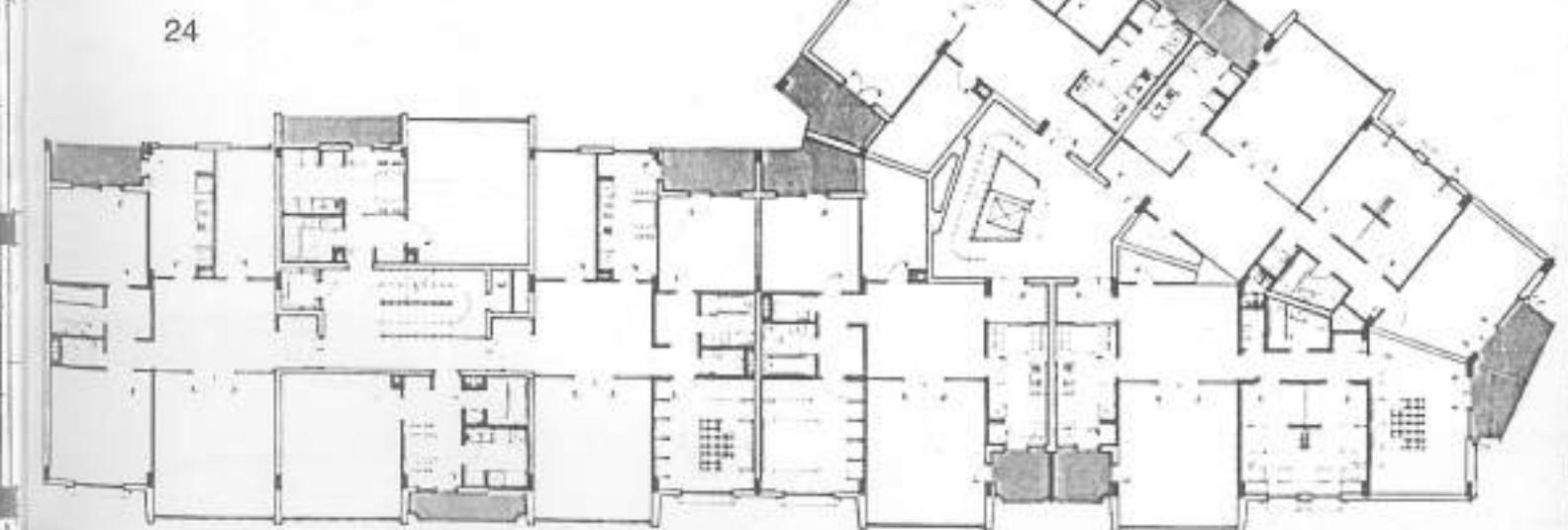
21

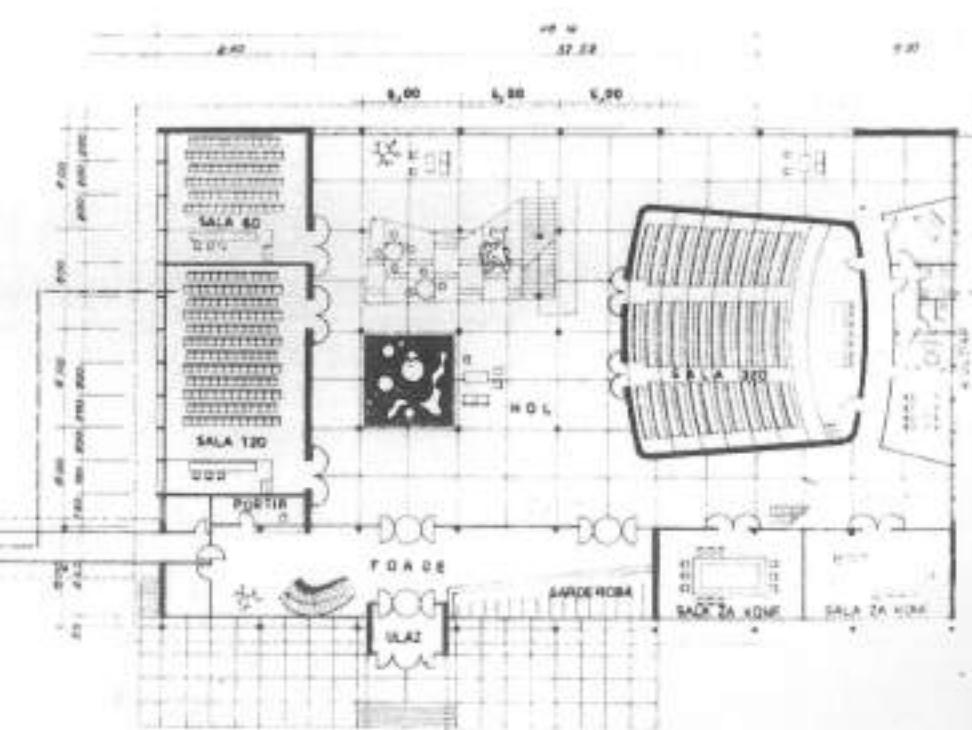
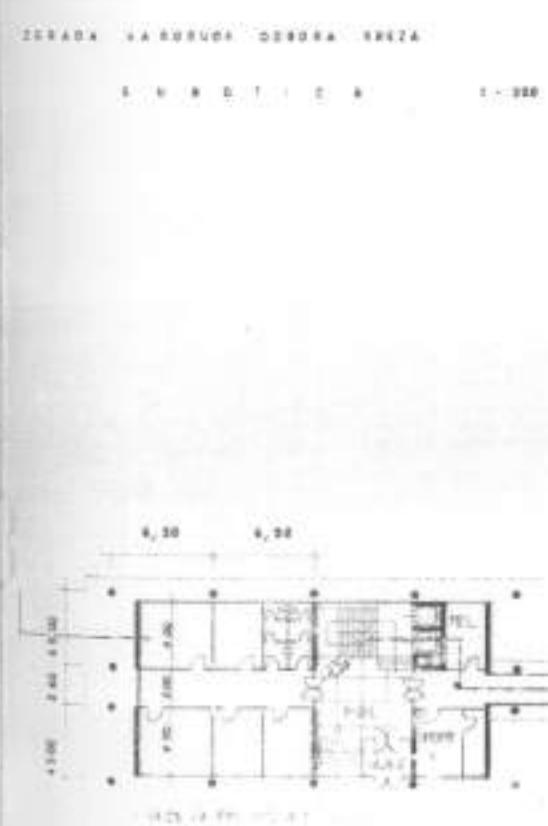
22

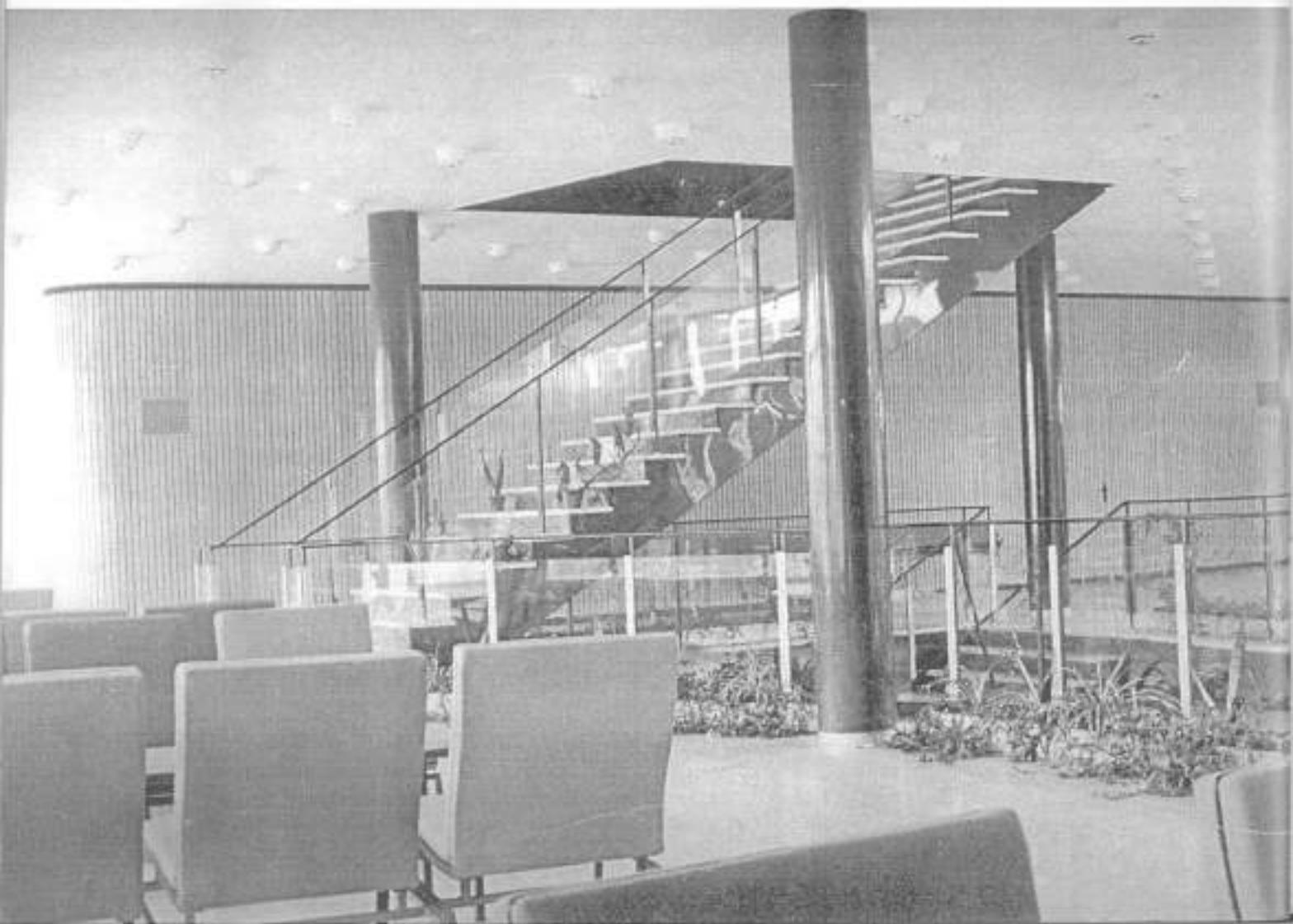
23

24

29

30

31

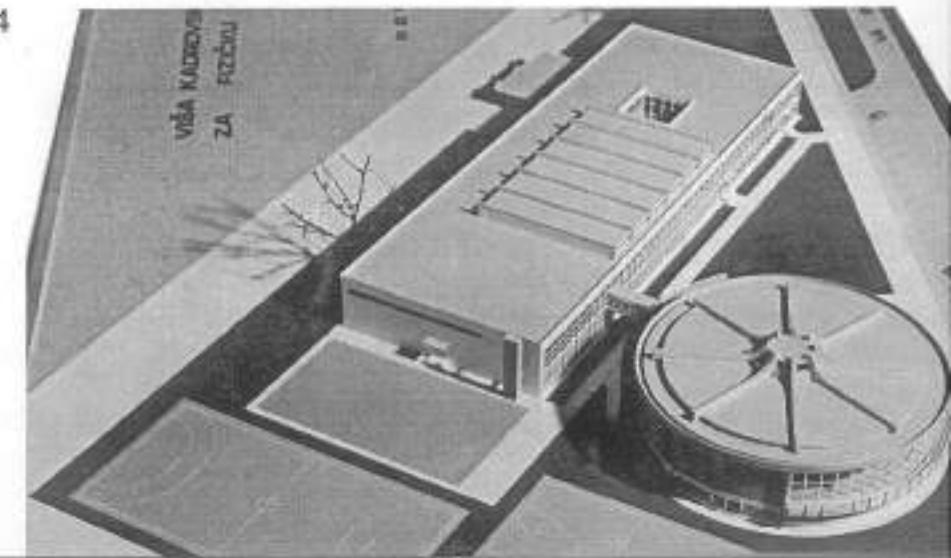

32

33

34

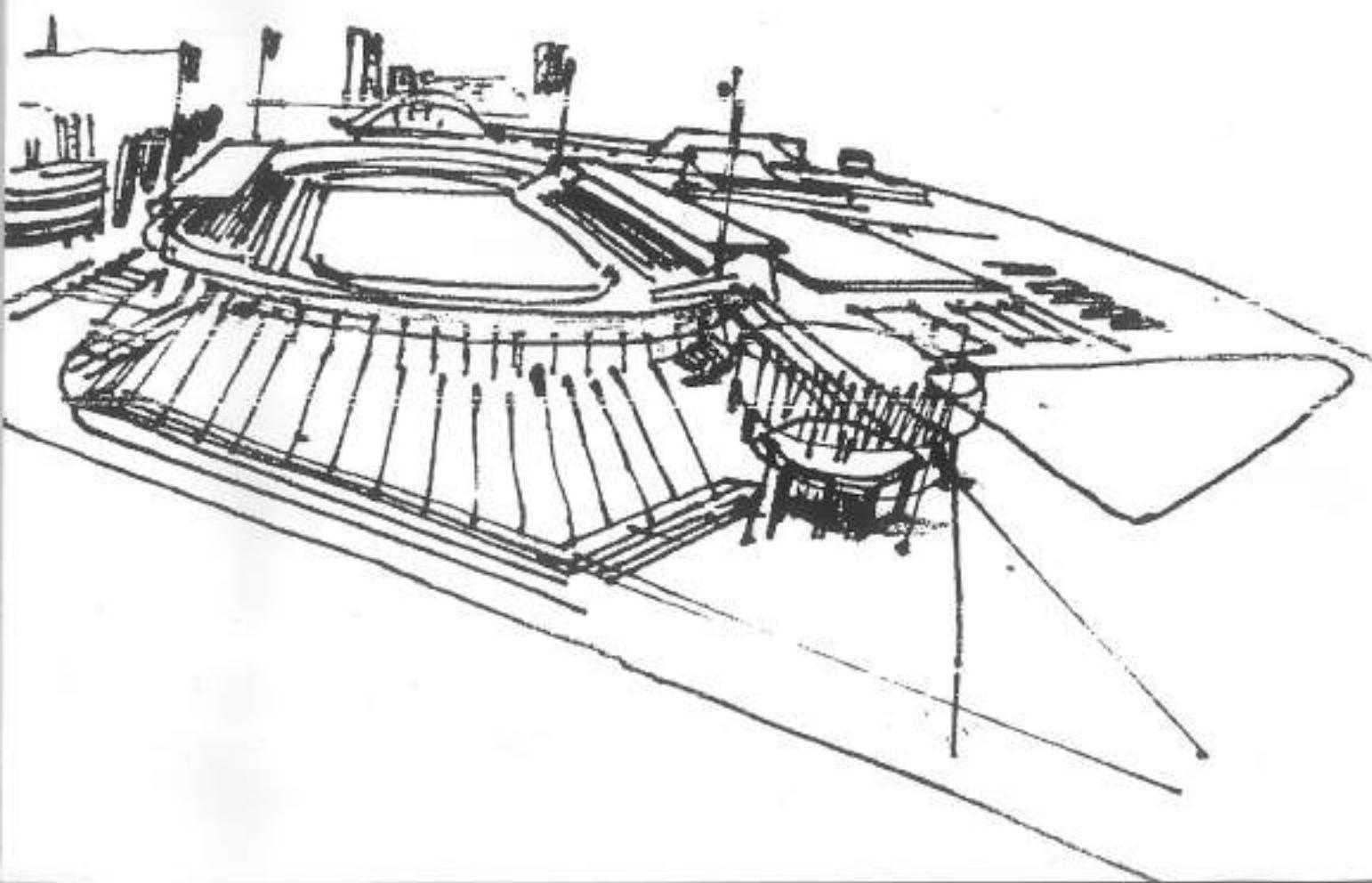
35

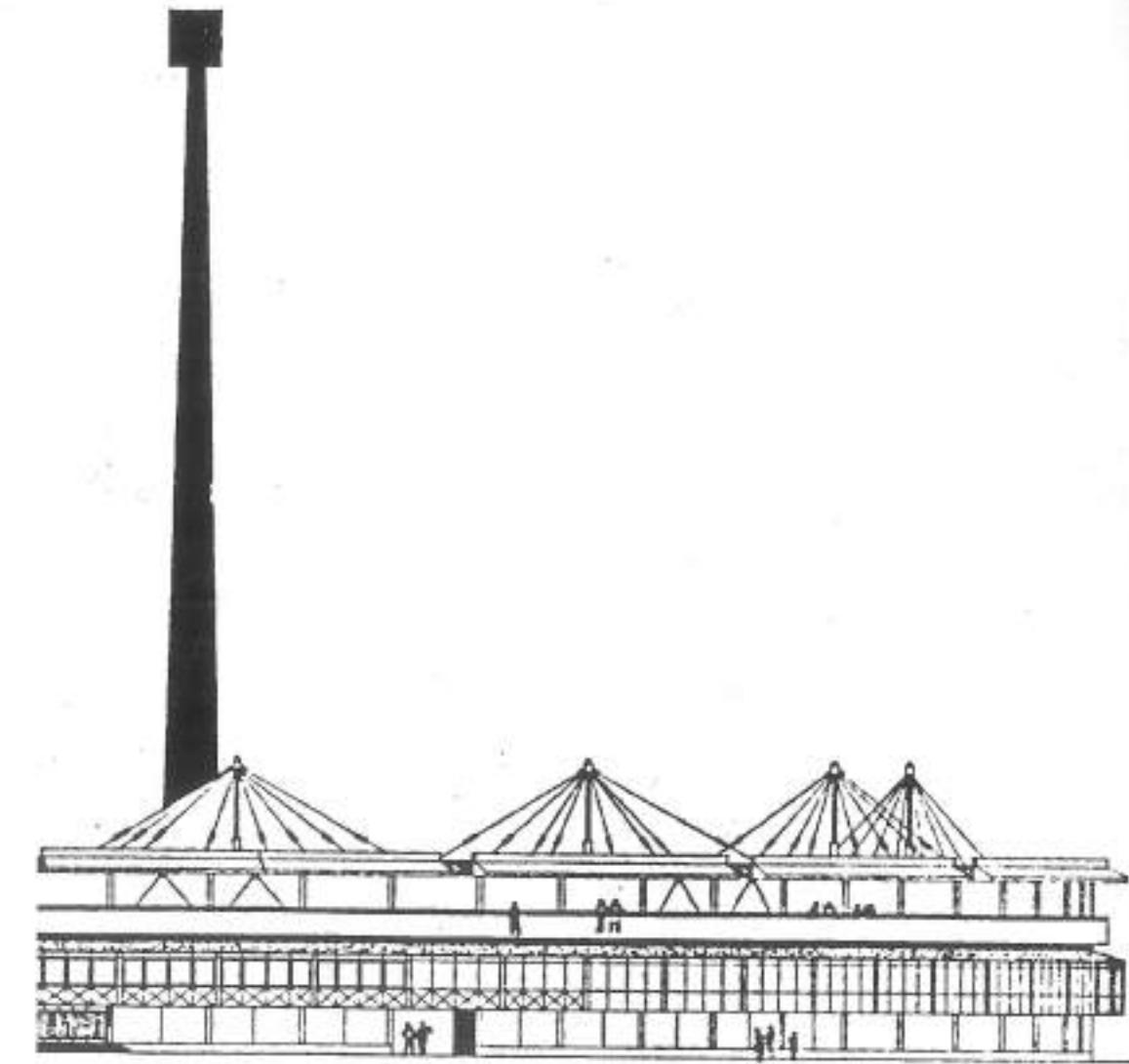
36

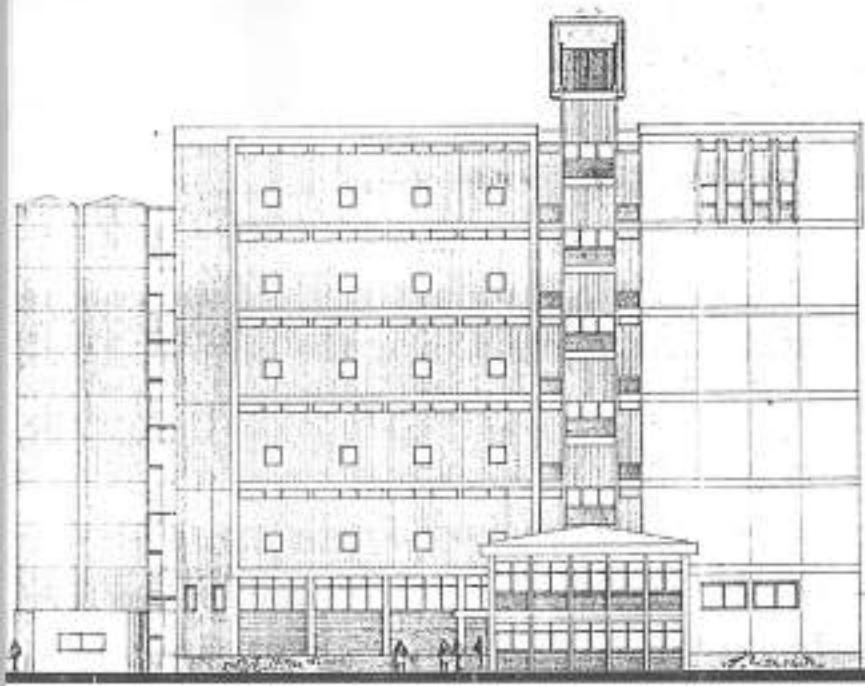

37

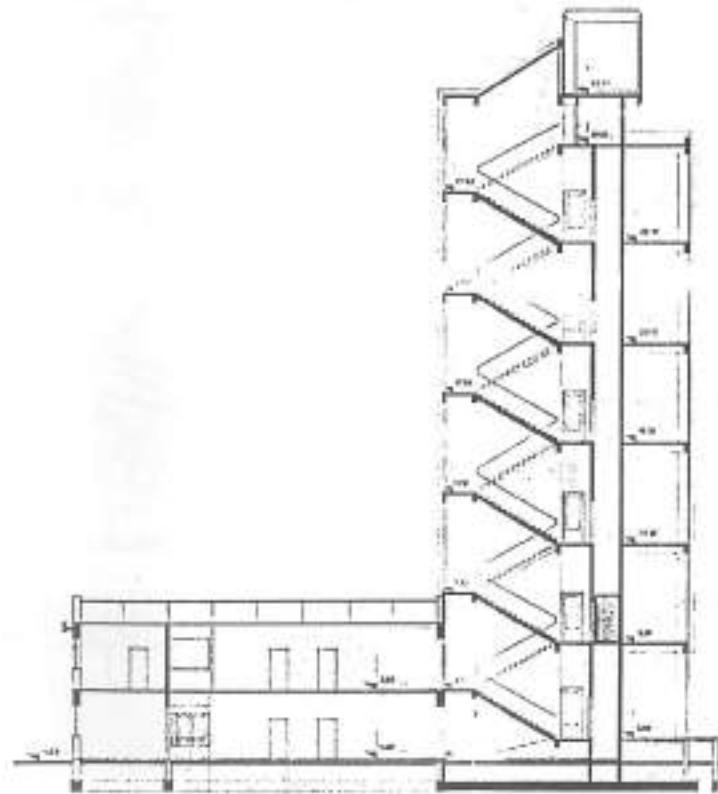

38

39
40

BIBLIOGRAFIJA

- Rezultat konkursa, Dnevnik, 24. 11. 1957.
- B. St. Nova zgrada Zavoda za socijalno osiguranje u Novom Sadu, Dnevnik, 22. 12. 1957.
- Sz. J. Uj szekhazat kap, Magyar Szo, 30. 9. 1960.
- Slobodan Jovanović, Novosadska arhitekturna kronika, Sinteza 38-40, Ljubljana 1977.
- Slobodan Jovanović, Arhitektura u Vojvodini od 1970. do 1977, katalog izložbe, Sremska Mitrovica 1977.
- Integral, dvadeset godina gradevinskog preduzeća, katalog, Subotica 1977.
- Slobodan Jovanović, Arhitektura u Vojvodini - komentar realizacije protekće decenije, Polja 277, Novi Sad 1982.
- Slobodan Jovanović, Novosadska arhitekturna kronika, Sinteza 73-74, Ljubljana 1986.
- Vladimir Mitrović, Aleksandar Kelemen, arhitekta, Enciklopedija Novog Sada 11, Novi Sad 1998.
- Sedamdeset godina Tehničke škole u Novom Sadu, Katalog izložbe, Novi Sad 1999.

SPISAK ILUSTRACIJA

1. Zgrada pokrajinskog SUP-a, maketa, 1954. godine
2. Izgled glavne fasade
3. Zgrada osnovne škole Petefi Šandor, 1954.
4. Poslovna zgrada „Kvalitet“, perspektivni prikaz, 1957.
5. Izgled i ulice Železničke
6. Ugao objekta
7. Zavod za socijalno osiguranje, 1958.
8. Detalj ulaza
9. Konkursni rad, 1954.
10. Konkursni rad za administrativnu zgradu, 1958.
11. Konkursni rad za administrativnu zgradu, 1959.
12. Porodična kuća Dobrosavljev, 1956.
13. Izgled
14. Porodična kuća Frank, 1967.
15. Fasada
16. Stambena zgrada u Almaškoj ulici, 1961.
17. Karakteristična osnova
18. Stambena zgrada u ulici Cara Dušana, 1958.
19. Stambena zgrada na Kotež neimar, Beograd, 1963.
20. Stambena zgrada u Radničkoj ulici, 1961.
21. Karakteristična osnova
22. Stambeni blok, Subotica, 1972-1974.
23. Izgled
24. Karakteristična osnova
25. Detalj pročelja
26. Stambena zgrada u Platonovoj ulici, 1977.
27. Skupština opštine Subotica, 1960-1962.
28. Osnova prizemlja
29. Detalj enterijera
30. Dom kulture „Gorica“, Bačka Topola, 1970.
31. Štamparija „Hlas Ludu“, Bački Petrovac, 1971.
32. Grko katolička crkva, Indija, 1972.
33. Fakultet fizičke kulture, 1971.
34. Maketa,
35. Poslovna zgrada Nafta-gas-a, 1975.
36. Izgled
37. Stadion Vojvodine, 1978.
38. Izgled
39. Silos u Vrbasu, 1980.
40. Presek

SUMMARY

Aleksandar Kelemen was born on November 19th, 1999 in Bajsa. He graduated at the Faculty of Architecture in Belgrade, in 1950. His employment was in the Ministry of Construction in Belgrade, and after that he worked as a designer (planner) in several state institutions and planning studios in Novi Sad. Within the long and fruitful architectural creative work Mr Kelemen has successfully designed many public and administration buildings, buildings for collective residence, as well as factories and other industrial premises. During his career he has also designed several residential and weekend houses throughout the territory of Vojvodina and Yugoslavia. He was the most successful in project of residential and administration buildings. The residential building of the „Kelemen“ type from 1956 was built all over the Province. Among other residential buildings we should also mention those in Novi Sad (Radnicka, Platonova and the Street of the Paris Commune) and Subotica (the business-residential block from 1974). Out of the premises designed for public and administration utilisation we can mention those singled out by the clear architectural expression: the first building made on these territories in the style of „glass curtains“ called „Quality“ and located in Zeleznička street (1957), the head-office building of the Municipal social insurance at Zitni trg (1958) built in Corbusier style and the building of the company Naftagas (1975), all in Novi Sad. We should also add the City Assembly House in Subotica (1964) to this list. In 1985 he was awarded the Octobar Prize of Novi Sad for his contribution to the post-war reconstruction of the city Tabakovic's Prize for architecture in 1999 for his entire work.

ÖSSEFOGLALÓ

Kelemen Sándor Bajsán született 1924-ben. A belgrádi Müegyetem Építészeti Karán 1950-ben diplomált.

Első munkahelye a Szerbiai Építésügyi Minisztériumban volt, majd Ujvidéken több állami intézményben és tervezőirodában tervező mérnökként dolgozott. Tervei alapján több közigazgatási és ipari létesítményx, valamint társasház terve sikeresen megvalósult. Munkaja Nyoman összesen kb. 2500 lakássegység épült fel Vajdaságszerte: Ujvidéken a Munkás (Radnička), a Platon, a Stevan Milovanov, a Párizsi kommün (Pariske komune) utcákban és a Heréskertben; Szabadkán a Dusán cár (Cara Dušana) utcai lakó- és üzletház, a Puskin téri toronyépület és számos lakóépület is.

A középületek közül 1957-ben tiszta vonalvetéssel és alsöként alkalmazva a függgesztett üveghomlokzatot tervezte meg a „Kvalitet” épületét a Vasut (Željeznička) utcában, majd 1958-ban a Köszégi Egészségi- és Nyugdíjbiztosító Intézet épületét a Buza téren (Žitni trg), és a „Naftagas” épületét 1975-ben a Sutjeska, a Makszim Gorkij és a Vajdasági brigád (Vojvođanske brigade) utcák sarkán.

Kelemen mérnök tervei alapján épült felk a szabadkai Uj városháza épülete is 1964-ben.

Ujvidék város Októberi dijával 1985-ben a háboru utáni ujjáépítésben visszgzett alkotó munkáságáért tüntettséki.

1999-ben a Tabaković építészeti dijat érdemelte ki életművéért.

KRATKY OBSACH

Alexandar Kelemen sa narodil r. 1924 v Bajši. Vyštudoval na Architektonickej fakulte V Belehrade 5. 1950. Najprv sa zamestnal v Ministerstve stavebnictva v Belehrade, ale už 1. januára 1951 prešiel do Nového Sau, kde pracoval v štát- nych úradoch a ako projektant vo viacerých projektantských organizáciach a ateliéroch. Na základe jeho projektov realizované boli mnohé administratívne, spoločenské, priemyselné a bytové objekty. Vystavované bolo okolo okolo 2500 bytových jednotiek po celej Vojvodine. V Novom Sadu bol vystavaný obytný dom Stevana Milovanova (1957), typiznačné bytové objekty v ul. Pariske komune (1970), obytný dom v ul Radnička (1963), bytové objekty v ul. Pariske komune (1970), obytný dom v Platonovej ulici (1978) a v Subotici vežiak na Puškinovom námestí, obytná budova s obchodným strediskom v ul. Cara Dušana (1974-75), ako aj viacej bytových objektov v rozličných štvrtiach. Spomedzi verejných a spoločenských objektov vyniká budova „Kvalitet” (1957) v Železničnej ulici v Novom Sadu. Je to prvá budova s vysiacim skleným priečelím v tomto meste. Ďalej treba spomenúť budovu obecného sociálneho poistenia (1958) na Žitnom námestí v Novom Sade, novú budovu obecného zhromaždenia, taktiež s vysiacim priečelím „pancolor“ (1964) v Subotici, ako aj rekonštrukciu i dostavbu budovy židovského azylu z r. (1930-32) pre potreby podniku Naftagas v Novom Sade.

Je nositeľ Októbrovej ceny Nového Sadu za arcitektúru r. 1985 a Tabakovicovej ceny za architektúru r. 1999.